

KÖNYVISMERTETÉS.

Magyar irodalomtörténeti tárgyú doktori értekezések 1916-ban.

4. Juhász Vincze: *Desericzky Incze élete és művei.* (Művelődéstörténeti értekezések. 69.) Budapest, 1915. 8-r. 54 l.

A XVIII. századi kiváló, de hamar elfelejtett piarista történetíró életét és munkásságát állítja elénk Juhász széleskörű és megbízható forráskutatások alapján. Bennünket azonban nem a történetíró érdekel, kinek az a főérdeme, hogy már Pray előtt hirdette a történeti kútfők közvetlen tanulmányozásának szükségét, hanem csak egy művére kell figyelemmel lennünk, mely némi irodalomtörténeti jelentőséggel bír. Ez 1743-ban Rómában jelent meg, *Pro cultu litterarum in Hungaria* etc. címmel. A védőiratot ugyanazon lelki indíték hozta létre, a melynek Czwittinger *Specimenjét* köszönhetjük. Meg akarta védeni benne a magyar műveltséget az idegen lenézés és kicsinybevévés ellen. Cechetti Rajmund olasz pap Harrach János nyitrai püspök halálára írott emlékbeszédében élesen kikelt a hiányos magyar irodalmi és iskolai viszonyok ellen. Desericzkyben azonban méltó ellenfélre akadt; ez az olaszszal alaposan elbánt és igazi képét adja kivált az akkori magyar történetírás és latin nyelvű tudományosság fejlettségének. Részletesen ismerteti az akkori magyar iskolázást, s a magyarság minden társadalmi osztályában elterjedt latin műveltség kissé túlzott hangsúlyozása mellett nem feledkezik meg a magyar nyelv jelentőségéről sem. — A munka ugyan nem ér föl Czwittingerével, de Juhásznak sikerült akként jelentőségébe állítani, hogy Rotarides és Wallaszky elfogult ítéletével szemben teljes igazságot szolgáltat neki.

5. Bayer Alice: *Marmontel halása Magyarországon.* Budapest, Korvin Testv. ny. 1916. 8-r. 37 l.

Bayer Alice értekezésének egyetlen érdeme, hogy ügyesen és áttekinthető alakban elmondja mindazt, a mit tárgyról össze-vissza-olvasott. Azonban épen főforrását Weszely Ödön alapvető értekezését (*Marmontel és négy magyar író*, EPhK. 1890.) elfelejti megemlíteni. Egyáltalában nem helyeselhetjük azt az eljárást, hogy forrásait csak munkája végén sorolja föl, fejtegetései közben pedig semmiféle alapjai jegyzet nem tájékoztat arról, honnan meríti adatait. Az ilyen

eljárásnak csak teljesen önálló, essayszerű összefoglalásban van helye. Pedig helyenként nem nehéz hol Beöthy Zsolt, hol Weszely hangjára ráismernünk. Eredetiségnek semmi nyoma. Legföljebb abban, hogy az irodalomtörténeti adatokon kívül az irodalmi alkotásokat is megnézte, föllapozgatta Báróti, Kónyi, Kazinczy stb. kiadásait, kicsit össze is hasonlítja őket az eredetivel, elolvasta a bevezetéseket s minderről híven beszámol, a legkisebb adatra kiterjeszkedve, arra is, van-e a kiadásban rézmetszet vagy nincs. Ez mindenestre érdem sok olyan doktori értekezés mellett, mely a pusztá compiláczió túl nem jut. Pedig ilyen monographiának első célja az adatgyűjtés volna: egy-egy idegen író hatásának minél teljesebb és részletesebb képi megrajzolni s ennek alapján jelentőségét mérlegelni. De Bayer Alice a maga módján sem oldja meg tökéletesen föladatát: Marmontel hatását ígéri a címben, de csak fordításairól szól, pedig ez a hatásnak csak egyik része s nem épen a legjelentősebb: az igazi hatás tulajdonkép ott kezdődik, a hol az író szellemi iránya, tárgyai, motívumai átszűrődnek az eredeti magyar irodalomba s ott megtermékenyítő vagy rontó befolyást gyakorolnak. Azt hiszem, Marmontelből kitelik még egy doktori értekezés.

6. *Borz Gyula: Kazinczy írói összekötetése fogsága idejéig.* Esztergom, Laiszky J. ny. 1916. 8-r. 104 l.

E munka hasonló típusú, mint az előbbi, de annál mégis önállóbb s föladatát a maga szempontjából a lehetőségig teljesen igyekszik megoldani. Kazinczy levelezésének első két kötetét dolgozza fel, s célja »a XVIII. sz. öntudatra ébredt irodalmának munkásait azon viszony szempontjából bemutatni, melybe az előkészületek iskoláját járó Kazinczyval kerültek«. Az eredmény azonban épen az ellenkező: Kazinczyt mutatja be azon viszonyaiban, a melybe a XVIII. század néhány nevezetesebb írójával került, s ez így helyesebb. Bennünket Ráday, Földi, Horváth Ádám stb. pusztán abból a szempontból, hogy milyen összekötetésben állottak a fiatal Kazinczyval, kevésbé érdekelnek. Ellenben annál fontosabb a pályakezdő Kazinczy írói fejlődésének képe. Ezt Borz meg is rajzolja annyiban, hogy híven elmondja a levelezés alapján a viszony történetét, a hiányos adatokat kiegészítve — nagyrészt csak a *Pályám emlékezete* alapján. Önálló levéltári vagy kéziratári kutatásról természetesen nincs szó. Ennélfogva új eredményt vajmi keveset találunk, nagyrészt az irodalomtörténet közismert adatait kapjuk egy elég külső szempontból csoportosítva. Pedig önként kínálkozott volna egy termékeny elv: megrajzolni ez adatok alapján, mily hatásokból alakult ki Kazinczy írói egyénisége, mint küzdötte le egyenként e befolyásokat, hogyan kerekedett lassan az eddig őt gyámolító idősebb kortársak fölé, egyszóval tanítványból mint lett rövid időn belül mester, az irodalom vezére. Az adatokat egybegyűjtötte Borz, de a következtetéseket magunknak kell levonnunk. — A csúnya papíron szép betűkkel kiállított könyvet számos sajtóhiba ékteleníti el.

7. *Antalffy Gizella: Lessing a magyar színpadon.* Budapest, Pallas ny. 1916. 8-r. 49 l.

A szép készültséget tanusító értekezés cziménél többet nyújt. Nemcsak Lessing sorsát kutatja a magyar színpadon, hanem a mi vele szorosan összefügg, drámái fordításairól is behatóan szól. Különösen nagy gondot fordít Kazinczy törekvéseinek és nagy Lessing-tiszteletének vázolására, alaposan fölhasználva az Akadémia kiadását, de egyéb korbeli dokumentumokat is. Röviden érinti Lessing kritikáinak hatását, kivált Szemere és Bajza munkásságában. Lessing színpadi hatását három korszakra osztja: 1. a *Minna-cultus* a XVIII. század 90-es éveiben, ez a *Katonaszerecsse* 1792. pesti előadásával kezdődik. (Itt kifogásunk van a czim ellen: hogyan beszélhetünk *Minna-cultusról*, mikor mindössze négy előadásról van tudomásunk; különben a szerző maga magyarázza, hogy a darab németországi nagy sikereinek föltételei: a tárgy folytonos, el nem évülő alkalomszerűsége, a hamisítatlan német szellem, a nemzeti összetartozás gondolata, a tősgyökeres germán jellemek — mindmegannyi hatóeszköz, melyek a külföldön elvesztik varázsukat.) 2. Az *Emilia-cultus*, mely az 1804-iki kolozsvári előadással indul meg és 1854-ig tart. 3. A *Nathan-cultust* az 1879-iki miskolci előadás iraugurálja, majd a Nemzeti Színház 1888-iki előadásától kezdve napjainkig vagy huszonöt-ször került színre a darab. Bár a Náthán-fordítások és előadási törekvések összeállításában megkönnyítette munkáját Hermann Antal adatokkal gazdag értekezése (Lessing Nathanja Magyarországon, 1883. Fehértemplom), mégis dicsérnünk kell a szerzőt önálló kutatásokra való törekvéseiért: adataiért végiglapozgatta az egykorú folyóiratokat, napilapokat, átnézte a színházak könyv- és kéziratárait.

8. *Gyöngyösi Nándor: Gróf Széchenyi István szentenciái.* Budapest, é. n. Rovó Aladár. 8-r. 32 l.

Könnyebb áttekintés kedvéért osszszuk föl Gyöngyösi értekezését hat részre. 1. Megállapítja, hogy a sententia igazi ideje a XVIII. és XIX. század, nem Pascal és La Rochefoucauld kora. 2. Meghatározza a sententiát: »A szentencia tartalmában philosophia, formájában költészet.« Azután három »egységére« bontja a philosophiát: »ontologia, dialektika és metaphisika.« E meghatározás és fölosztás alapján a sententiáknak többféle faját különbözteti meg: »axioma és thesis, gnóma és glossa, paradoxon, maxima, parerga és parainesis, aforisma és idea.« (Ragaszkodom Gyöngyösi helyesírásának következetességéhez.) 3. Széchenyi eszmevilágát oly gazdagnak tartja, hogy mindegyik műfajra találhatunk benne példát. 4. Tartalmi szempontból vizsgálva Széchenyi sententiáit, úgy találja, hogy főképp »a nemzetgazdaság és a társadalomtudomány« köréből valók (vajon ismerete-e Széchenyi Comte Ágostont?) s az »empirismus, utilitarismus és progressivitas« eszméit szolgálják. 5. Széchenyi egyéniségét akarja megvilágítani a sententiákból: kiviláglik főként »a józan ész«, mely szerinte egyenlő »az intuitió«-val, »a pathos, ironia, emberismeret, skepsis, optimismus, megjelenítő phantasia«. 6. Végül összehasonlítja Széchenyi sententiáit Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Fáy és

Eötvös hasonló gondolataival. (Hol marad Széchenyi kedves philosophusa, a mindenben tamaskodó Montaigne, kedves költője, a sententiosus Schiller, és kedves nemzetgazdája, az ötletes Bentham?) E fejtegetések azonban a két ívnyi dolgozatnak csak kisebb részét töltik ki, a legnagyobb részét az a szerinte »több mint kétszáz« szentencia (én csak 156-ot tudtam összeolvasni), melyet Széchenyi műveiből összegyűjtött. E munkára fordított tehetségről szívesen elismernők, hogy fölér egy intelligens bélyeggyűjtőével, ha nem éktelenítenék el írását az ilyen galimatiasok, melyekkel akaratlanul is ítéletet mond saját munkájáról: »Miután vizsgálódásunk során kimutattuk a szentenciáknak úgy formai, mint tartalmi gazdagságát, az elért eredményeket egy *zárt egészzé fogja kiegészíteni*, ha azokat a szentenciákat is beállítjuk szemlélődésünk körében, melyek Sz.-nek subjectivitását, az ő nagy egyéniségének *képét egészítik ki complementaire színekkel.*« Mik ezek a kiegészítő színek, mely egymást zárt egészzé egészítik ki? Tudvalevően a complementaire színek egymást fehérre vagy szürkére egészítik ki! Valóban az a kép, a mit itt Széchenyi egyéniségéről kapnak, nagyon halványan és szürkén egészül ki.

9. *Ujhely Gizella: Kossuth Lajos a magyar művelődéstörténelemben.* Budapest, 1913. Büchler Henrik. 8-r. 35 l.

Kossuth pályáját szerették pusztán politikai természetűnek jellemezni, sokszor épen Széchenyivel való ellentétének kiemelésére. Ujhely Gizellának az a célja, hogy Kossuth közgazdasági tevékenységét is megrajzolja s ipari, kereskedelmi, pénzügyi, közlekedésügyi meg egyéb közművelődési törekvéséről számot adjon — természetesen csak igen vázlatosan. Bennünket közelebről a *Kossuth mint újságíró cz.* fejezet érdekelné; sajnos, itt nem jut tovább, mint Kossuth hirlapírói pályájának közismert adatok alapján való vázolásához. Helyesen emeli ki, hogy Kossuth az első hívatásos újságíró, s a *Pesti Hirlappal* indul meg valójában a magyar hírlapirodalom, de elfelejt rámutatni arra, hogy Kossuth a sajtót csak a politikai agitatio eszközének tartotta s megfeledezett arról, hogy az újságírásnak a nyelv és irodalom ápolása is fontos föladata — mint politikai tevékenységében is megfeledezett arról, hogy »a nemzetiség emelésében« az irodalomnak van akkora szerepe, mint az alkotmányos törvényhozás, a belső autonomia és a polgári élet megteremtésének. Széchenyi sokkal mélyebbre látott, s nem csodálni való, ha első nyilvános föléptét oly tettel avatta nevezetessé, mely örökké emlékezetes marad a magyar nyelv és irodalom történetében.

10. *Hettesheimer Ernő: Arany uralomrajutása az irodalomban.* Debreczen, 1914. Városi nyomda, 8-r. 63 l.

Hettesheimernek nyilván Horváth János tanulmánya (*Petőfi fogadtatása az irodalomban*, BpSz. 153. k. 1913.) lebegett a szeme előtt, mikor munkájához fogott. Föladatát azonban nagyobb arányokra tervezte s meg akarta rajzolni az egész XIX. századi irodalom szellemi áramlatainak irányait, a meddig Aranyhoz nem vezetnek — főként abból a szem-

pontból, mely az egyes generációk váltakozásával hozza összefüggésbe az egymást fölváltó irodalmi irányok kisebb-nagyobb ellentéteit s egymással vívott küzdelmeit. (Dilthey.) Így azonban tulajdonképeni céljához nem jut s munkájának csak az első részét végezte el: magával Aranyval, az ő fogadtatásával az irodalomban s tulajdonképeni uralomra jutásával nem foglalkozik. Munkájához gondos és széleskörű tanulmányok alapján fogott, nemcsak magából az irodalomból hüvelykezte ki annak főbb jellemző vonásait, hanem ismerteti az írók fölfogását saját műveikről és céljaikról, nézetüket kortársaikról s az irodalom haladásáról — végül folyton szemmel kíséri az egykorú kritikát és irodalmi elméletet. Mégis sokszor elárulja, hogy az ilyen általános, összefoglaló munkához még nagyobb olvasottság és még mélyebbreható tanulmányok kellettek volna. Így már az elején félrevezetve magát a Henszlmann—Pulszky-féle elmélettől, úgy tűnteti föl a nemzeti irányt, mint a mely a Kölcsey és Bajza eszmeiségével ellentétes, s azt győzelmesen háttérbe szorította. Az a baj, hogy az eszmeiséget egyszerűen összezavarja a Kazinczy hirdette általános emberivel (rein menschlich). Igaz ugyan, hogy tisztán fogalmi szempontból rokonságba, sőt a subordinatio viszonyába is hozhatók, de épen a magyar irodalom gyakorlata mutatja, hogy széjjel kellett volna őket egymástól tartani. Az eszmeiséget nem a nemzetiség, hanem a realizmus váltotta föl, míg a nemzetiség maga, az ált. emberi helyébe lépett. Hogy az idealismus a nemzeti irányval nem ellentétes, azt különben maga is kénytelen elismerni, mikor a nemzeti iránynak a múlt dicsőségeért rajongó képviselőiről beszél. Valóban a nemzeti iránynak két korszaka volt, egy ideális és egy realis: az egyik a dicső múlt cultusát űző eszmeiséggel eltelt időszak, mely 1830-ig tart, a másik a Széchenyi hatását éreztető realisabb időszak, melyben a múlttól elfordulva a jelen életének, törekvéseinek, küzdelmeinek szentelik az írók tollukat. Kár, hogy Hettesheimer nem ismeri vagy legalább itt nem használta föl Beöthy Zsolt tanulmányát (*Széchenyi és a magyar költészet*), mely a különben is elsiertett, nemzetiségről szóló fejezetét sok értékes adattal gazdagította volna. Csak a népies irány volt az, a mely egyesítve magában a nemzetiség és életszerűség eszméit, véget vetett egyaránt az ált. emberi és az eszmeiség cultusának. Innen a nagy ellenszenv magyarázata, melylyel Császár Ferenczék és a *Honderü* kritikuskai fogadták. — A népies irány jellemzésében nem látjuk eléggé kidomborítva azt a nagy ellentétet, mely a népiesség régebb művelői és Petőfi közt fennállott. Itt nagy hasznát vehette volna szerzőnk Salamon Ferencz *Csokonai* tanulmánya mélyenszántó és alapvető fejtegetéseinek. Az egyéniség, majd a személyiség (vagy élményiség) tárgyalásánál lírai költészetünk fejlődésében főként Horváth János fönt említett dolgozatára támaszkodik. Az életszerűség elfajulását vázolja Petőfi utánzóinál, nem látom, hogy fölhasználta volna Alszeghy Zsolt összefoglaló tanulmányát (*Petőfi és az ötvenes évek magyar lírája*, Kisf. T. Évl. 48. k.). Fejtegetéseit egészen az 1853-ik évig viszi, a mikor legkiválóbb kritikuskaink egyértelműen Aranyban látják azt a férfit, a ki a realizmus nyerségeit egy művészibb és eszmeibb élethűséggel fölváltva a magyar költészetnek új

irányt és fejlődést ígér. Ezek után csak azt kívánjuk, hogy Hettesheimer hasonló gonddal és alapossággal írja meg dolgozata befejező részét s tulajdonképeni tárgyát: Arany uralomrajutását irodalmunkban.

11. *Petrovan Oszkár: Arany János kisebb epikai töredékei.* Szakolcza, 1916. Teslik József. 8-r. 38 l.

Nagy hibája ennek a különben elég igyekvéssel készült és néhány talpraesett megjegyzést tartalmazó dolgozatnak, hogy sem Aranyt nem ismeri eléggé, sem a műveikhez fűződő irodalmat. Állításomat csak két jellemző példával akarom igazolni: 1. *Mátyás dalünnepének* a bécsi fényes bevonulásról szóló stanzái, tudjuk Arany nyilatkozatából, »bizonyos efféle látványosság által gerjesztve« jöttek létre. Ez nem volt más, mint Ferencz József császár fényes magyarországi fogadtatása 1855-ben. Petrován szerint ennek »költőnk is elragadott szemlélője volt,« majd »a látványosságtól fölhevülve, mondhatnám: első fölbuzdulásában költötte« e szép stanzákat. Vajon? Az az Arany, a ki a császárt dicsőítő óda helyett *A walesi bárdokat* írta? Talán az absolutismus ez első Potemkin-diadala tölthette el akkora lelkesedéssel? Nem épen az ellenkezője látszik-e igaznak? A költőt mély elkeseredéssel tölthette el e sok hazug pompának káprázata; a sivár ragyogástól undorodva hő lelke a múlthoz fordult, eszébe jutott egy másik nagyszerű bevonulás, mikor egy magyar király ünnepelte fényes győzelmét az osztrák fölött, Bécsnek büszke várában! 2. A kis értekezésnek legnagyobb fejezete *Az utolsó magyarról* szól, bőven elemzi, fejtegeti létrejötté körülményeit, elmondja tartalmát és fölveti a hozzá kapcsolódó problémákat. Csak fölveti, de megoldani nem tudja. Ezt csak a töredék »forrásának földerítése fogja eldönteni«. Erre a maga részéről ígéretet is tesz: »Ez úttal adósnak kell maradnom a forrásnak pontosabb megállapításával; mihelyt kedvezőbbre válnak körülményeim, lerovom tartozásomat.« Megkímélem Petrovánt a fölösleges fáradtságtól: a forrásokat rég kimutatta, sokkal alaposabb és szélesebb látókörű értekezésében Kéky Lajos (Irodalomtörténet, 1912.).

12. *Valler Vilmos: A magyar népdal kezdőképe.* Bpest, 1916. May János. 8-r. 159 l.

Vannak nagy szorgalommal és igyekvéssel készült, széleskörű olvasottságon és anyaggyűjtésen alapuló munkák, melyek mégsem viszik tovább tárgyukat egy lépéssel sem, mert hiányzik belőlük a kellő módszer. Hiába használta föl Valter a magyar és külföldi népköltési gyűjtemények gazdag anyagát, hiába ismeri a magyar népdal kezdőképéről szóló irodalmat, ha nincsenek meg a szükséges lélektani, szorosabban néplélektani ismeretei. Mert hogy a kérdés alapjában véve az associatio körébe tartozik s így legbiztosabban Wundt módszerével oldható meg, az kétségtelen. Erre a szerző maga is rájöhetett volna, hiszen ismerteti, sőt saját tárgyalásában követi is Riedl értekezését (*Az initialis a népdalban és Petőfi költészetében*), mely először alkalmazza Hume képzetkapcsolási törvényeit erre a problémára. Csakhogy azóta az associatiónál nem a Hume-féle logikai csoportosítás szerint járunk el, hanem Wundt

télektani eredményeit veszszük alapul. Ezek segítségével elkerülte volna osztályozásában azt a naiv, tisztára külső szempontot, melyet használ. Elsősorban éles különbséget kellett volna tennie, mint ezt Riedl teszi. még élő képzetkapcsolaton alapuló kezdőképek és olyanok között, hol ez már holt, olyasféle hagyományos formai csökevény (survival), melyhez hasonló példát szolgáltatnak a már nem eleven nyelvi metaphorák. A ki először használta ezt a kifejezést *agyonhallgat*, bizonyára nem gondolt az *agy* eredeti jelentésére, benne ez nem élt oly élenken, mint a ki az *agyonver*, *agyonüt* szavakban megalkotta. Ez az *agyonhallgat* ép olyan képtelen associatio, mint ez a kezdőkép: kék a kőkény, zöld a petrezselyem — a rózsámban meghült a szerelem. Valaha a kőkény vagy akár a petrezselyem, teljesen érthető és megmagyarázható associatióval kerülhetett a népdalba (kőkény — a kedves kék szeme), a későbbi népdalköltőben azonban nem élt már a közvetlen alkotás friss associatioja, ő csak átvette s helytelenül alkalmazta, ő már kész requisitumként használta abban a hiszemben, hogy az ilyen kezdőkép hozzátartozik a népdal természetéhez. Legjellemzőbben van ez meg az oláh népköltészetben, hol a legtöbb dal ezzel a stereotyp kifejezéssel indul meg: *frunza verde*. Ezzel csak egy példát akartam szolgáltatni arra, hogy mennyire ugyanazon lelki erők működnek a nyelvi és költészeti formák létrejötténél.

KIRÁLY GYÖRGY.

Schöpfung Aladár: Magyar írók. Irodalmi arcképek és tollrajzok. Budapest, 1917. A Nyugat kiadása. 8-r. 236 l. Ára 4 K.

Egy csomó régi és új íróról szóló essayszerű kritikáját gyűjtötte egybe fönti címen Schöpfung Aladár. Azért essayszerűek, mert ha többnyire egy-egy mű megjelenése alkalmából készültek is, mégis szerzőjük arra törekedett, hogy lehetőleg az egész íróról és működéséről összefüggő, teljes képet adjon. Sőt eredetileg még nagyobb szabású terv lebegett szeme előtt: »összefoglalóan tárgyalni a magyar irodalom újabb és legújabb jelenségeit, azoknak a múlttal való kapcsolatát s a magyar élet újabb fejleményeihez való viszonyát«. Ha ez a terve nem valósulhatott is meg, mégis az említett szempontoknak következetes érvényesítése a legtöbb cikkében föléje emeli munkáját az alkalmi kritikák ephemer színvonalának s érdemessé teszi, hogy foglalkozzunk vele. Itt azonban rögtön rá kell mutatnunk két ebből eredő szervi hibájára. Hiába, múltat és jelent nem lehet egyformán elfogulatlan és biztos szemmel nézni! Egyiknél vagy másiknál csalódní fog a leggyakoroltabb szem is — Schöpfungé sajnos mindkettőnél. A régi írókat nagyon távolról látja s így nagyon rosszul ismeri, az újabbakat nagyon is közelről, s így hiányzik minden perspektívája. A második hiba, annak a szempontnak az erőltetése, hogy a legújabb irodalmat mindenáron hozzá akarja kapcsolni a múlthoz, s a tudatos forradalmárként föllépett íróknak ősokelet és tradíciókat kíván szerezni. Ebből a legnagyobb egyoldalúság származik, mely mindkét irodalomról hamis képet nyújt. Szinte ugratásszerűen hat a Vargha Gyuláról szóló cikknek az a része, a hol Vargha hazafias

költészetét Adyéval állítja párhuzamba! Hogy Vargha Gyula nem köszöni meg, az bizonyos, s ezt talán Schöpflin se bánja, de nem tudom, mit szól hozzá Ady Endre, hogy őt, Balassi, Csokonai és »a forradalmár Petőfi« egyenes leszármazottját egy »epigónnal« helyezik egy sorba!

Kritikáiban különben, a mint előszavában nyomatékosan rámutat, azt a magasabb czélt tűzi ki maga elé Schöpflin, hogy az újabb irodalmi jelenségeknek mind társadalmi, mind egyéni lélektani tényezőit felkutassa. Sajnos, csak az első sikerült valamennyire.

Az új irodalomnak, kivált a regényirodalomnak, a hatvanhét óta bekövetkezett nagy gazdasági és társadalmi átalakulásokkal összefüggő fejlődése Schöpflin könyvének legértékesebb részei közé tartozik. A Mikszáthról, Móriczról, Kaffkáról, Peteleiről, Lovikról szóló fejezetekben e kor irodalomtörténetirója több hasznavehető adatot fog találni. Le kell számítani azonban a sok alkalmoszerű közhelyet, fölületes általánosítást és dogmatikus erősködést, a mi Schöpflinnek s általában a »modern« irodalmi kritikának közös hibája.

Kevésbé sikerültek az írói egyéniséget, a költői alkotást elemző kísérletei. Helyesebben, itt elemzésről, finomabb bonczolgatásról alig lehet szó, a legtöbb esetben csak leírást, többé-kevésbé részletes »tollrajzot« kapunk, de »írói arckép«-től még messze vagyunk. Egyrészt esztétikai szempontjai nagyon szűkkörűek, sokszor iskolásan korlátozottak, igen gyakran ismétlésekbe esik (l. Mikszáth 47. l. ~ Móricz 85. l., Petelei 51. l. ~ Sebők 182. l.), majd ugyanazon szavakkal jellemez különböző egyéniségeket, másrészt említett dogmatizáló hajlandósága itt is sokszor szinte a komikum határáig viszi, mikor egy-egy megfigyelését vagy ötletét rögtön lélektani törvényként mondja ki. Kivált a lírikusokat (Ady, Babits, Vajda János) ítéli meg egyoldalúan és tévesen. Vajda egyéniségét, részben személyes megfigyelés révén, elég találon rajzolja meg, de költészetét, kivált természetérzékét rendkívül ferdén állítja be.

Bennünket leginkább a régiebb írókról (Vörösmarty, Arany, Petőfi, Eötvös, Gyulai) szóló elmefuttatásai érdekelnének, ezek azonban a legszomorúbb képet nyújtják. A hány irodalomtörténeti fejtegetés vagy csak czélzás, annyi tévedés. Szinte ráhibázásszámba megy egy-egy helyes megjegyzése. Legfurcsább azonban a Vörösmarty-czikk: mintha Schöpflin valami különös félreértésnek esett volna áldozatul. Ha nevek és címek nélkül olvasnók egyes fejtegetéseit, azt kellene hinnünk, hogy nem is Vörösmartyról, hanem Berzsenyiről van szó, mintha csak valamelyik irodalomtörténeti kézikönyvben félrelapozott volna: mértéktartás, óvatos higgadság, temperált érzések, érzelmi tartózkodás — mintha sohasem hallott volna a romantikus Vörösmarty egetverő féltelenségeiről, nyelvi phantasiája szenvedélyes tüzeről, a mely klasszikus elődeit annyira megdöbentette. Bár a fejezet címe: *A két Vörösmarty*, ezt a harmadik Vörösmartyt, úgy látszik, nem ismeri.

De nem folytatjuk tovább. Nekünk utóvégre nem fontos, sem irányadó, hogy mit tart Schöpflin Vörösmartyról vagy Aranyról. Csak attól félünk, hogy a kiket inkább Ady és Móricz érdekel, azok is csaldóttan fogják letenni a könyvet.

Még egy stilisztikai megjegyzés. Föltűnő, hogy Schöpflin mennyire kerül az *ifjú* és *ifjúság* szavakat. Bár igen sokszor volna alkalma rá, mégis minduntalan a *fiatalembert* használja helyette. Talán azért, mert *A Hét* egyszer kiszerveztette az *ifjú* szóról, hogy kissé megöregedett? Így lesz majd a *negyvennyolczas ifjából* — a *negyvennyolczas fiatal emberek* és az *Ifjú Magyarországból* — a *Fiatal Magyarország!*

SZATHMÁRY IMRE.

Firtos Ferencz: *A Debreczeni Disputa*. Hitvitázó dráma a XVI. századból. Az eddig ismeretes legrégebb és legújabb szövegek alapján kiadta és bevezetéssel ellátta — I. Szászváros, 1917. (A belső címlapon: 1915.) Szászvárosi Könyvnyomda. 8-r. 115. l.

A Debreczeni Disputát 1879 óta ismeri irodalomtörténetírásunk, a mióta az inkább szépirodalmi jellegű *Koszorúban* Jakab Elek közzétette. Mivel még lelőhelyének, a Kénosi-Uzóni-Kozma-féle kéziratos egyháztörténetnek, sem ismertük e darabra vonatkozó minden adatát, a keletkezés körülményeinek kérdése önálló tanulmányra várt. Ezt a munkát vállalta magára Firtos Ferencz. Előbb a székelykeresztúri kéziratot vizsgálta át és az egyháztörténet alapján a másolat korát próbálta meghatározni (Irodalomtört. 1912. 353. sk. 1k.), azután egy eddig ismeretlen másolatról adott — Pálfi Márton levele alapján — hírt (Uo. 1913. 319. l.); végül részletes bevezetés kíséretében pontos szövegét akarta közzétenni — sajnos ebben örökre megakadályozta hősi halála. A darabnak ma három másolatáról tudunk: a budapesti Balassa József értékes könyvtárából került elő egy csomó unitárius hitvita között; maga Balassa adott róla hírt és tájékoztató leírást; értékeléséhez Borbély István szólott hozzá, maga is új kézirat történetéről számolván be, a Firtos említette kolozsváriról. Pontosabban ismerteti e kolozsvári kéziratot most Firtos könyve; az értékelésben eltér Borbélytól és Pálfitól, a kor alapján ennek adván az elsőséget. E sorok írója is a dátumra hivatkozva épen a kolozsvári szöveg szerint tette közzé a *Disputát* a *Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtárában* (IX. köt., 99—129. l.),¹ teljesen elfogadván Kovács Dezső értékelését, a kinek lekötelező szivessége és gondossága a közzétételt lehetővé tette. A budapesti kézirat szövegének a többi másolathoz való viszonya talán Firtos ígért kiadásának jegyzeteiből tűnt volna majd ki — ennek a reményünknek sincs többé alapja! A székelykeresztúri egyháztörténetre vonatkozólag Firtos könyve lényegesen új megállapításokat ad: az egyháztörténetnek négy példányáról tud és összevetésük alapján a székelykeresztúri példány családfáját elfogadható valószínűséggel állapítja meg; kideríti, hogy e példány a negyedik hajtás; írója, darabunknak is másolója, Kozma János. Megtalálja a kéziratra vonatkozó évszámbejegyzést is (1813), a mit — nem teljesen elfogadhatóan —

¹ Annak, hogy Firtos a Nemzeti Könyvtár szövegközléséről teljesen hallgat, s a források közt, noha még az összefoglaló irodalomtörténetek pár szónyi megjegyzéseit fölemlíti, e kiadást nem említi, az lehet az oka, hogy e könyv 1914 előtt már készen volt.

a darab másolására is vonatkoztat. Az minden esetre bizonyos, hogy az első kötet 1813-ban készen volt.

A másik kérdés, mely hozzávetésekre okot szolgáltatott, a dráma alapjául szolgáló disputának kérdése. Annyi volt eddig csupán bizonyos, hogy e dráma a disputára el nem ment unitáriusok gúnyos megnyilatkozása. Firtos kimutatja, hogy 1567. decz. 4-én (ezt az évszámot kötöttük darabunkhoz) Melius zsinatösszehívót ad ki egy debreczeni vitára, 1568. jan. 20-án Dávid Ferencz visszautasítja e meghívást; 1568. febr. 2. — ezt azonban jegyzeteiben hivatkozással nem támogatja — az unitáriusok vonakodása miatt meg nem tartott Debreczeni Disputa napja; 1568. márcz. 8—18. és 1569. okt. 20—25. diadalmas unitárius hitviták napjai. Ezekből és Melius életadataiból, továbbá abból, hogy a darab a Basiliust kísérő erdélyi ifjakról is tud (1570), Melius pedig 1572-ben halt meg, Firtos arra jut, hogy darabunk »teljesen elkészülve« 1571 utolsó negyedében volt. Az okoskodásnak terminus post-ja valószínű, terminus ante-ja azonban még támogatásra szorulna. Az előadás dátumát (1542) kijavítja 1572-re. Nem veszi azonban bonyodalomnak a végső jelzés (Haec disputatio peracta est in Anno 1542. Die vero 13a Aprilis *Debreczini*) és a »dubia traditio« Választon való előadás-adata között a helymegnevezés eltérését. Annyi bizonyos, hogy a »vernacula Disputatio Debreczinensis«-ről mondtak a mi darabunkra is illenek. Lehet egyébiránt, hogy a többek kezén forgó *Debreczeni Disputa* azonos a kézirat *Mimesis*ével, mert hiszen az nyilvánvaló, hogy Kozma János csak az egyiket ismerte. A *Nemzeti Könyvtár* ezért illesztette a disputa elé az egyháztörténetben levő teljesebb magyar címet. Az évszámot még sem merném az előadás évének venni: én Firtosnál ennek semmi megokolását nem látom. Nem tartom teljesen valószínűtlennek azt a hypothesisemet, hogy költött disputa költött dátumával van dolgunk. Az 1542-es évszámot azonban helyesen javítja Firtos.

Ezekhez az érdekes irodalomtörténeti megállapításokhoz, a melyek a *Debreczeni Disputa* kérdéseit föltétlenül lényegesen előbbrevítették, Firtos három dolgot fűz. Értékes azoknak az adatoknak az összeállítása, a melyek darabunkban az előadás mellett szólnak. Vázlatosabb és elnagyoltabb a másik két rész: a drámafejlődés általános menete és a magyar dráma fejlődése. Ezek afféle ujságírói aesthetisálások, inkább az újra, mint a bebizonyíthatóra ügyelők. Az ilyen szellemeskedő okoskodásoknak a második rész konkrét érvelései mellett visszás a helyük. A gondolatmenet különösségének és ingatag voltának szemléltetésére íme a váz: a hazugság minden művészet anyja, köztük a drámáé; erre a hazudozásra elsősorban a papot kényszeríti hivatása: innen a dráma kifejlődésében az egyház szerepe! A magyar dráma fejlődésének nem veszi figyelembe minden adatát; a jezsuita dráma interludiumairól, a magyar előadások kezdetéről, a latin iskolai Plautusnak jellegéről, az iskolai vígjáték és tragédia szereplőinek társadalmi ellentétéről nem vesz tudomást. Azt hiszi pl., hogy a német hitvitának nem volt drámai formája. Megmagyarázhatatlan megválogatással szerepelteti vázlatában a fejlődő magyar dráma hajtásait: egész sereget elhagy, a protestáns iskolák XVIII. század végéről maradt drámáit teljesen mellőzi, csak a gratulatoriákról szól, viszont a katolikus inté-

zetek dramationjait és exercitia rhetorica-ját elhallgatja. Így azután általánosításai mind döcögnek: nincs kellő alapjuk. Pedig a fejlődés tényezőinek megállapításától az ötletességet nem tagadhatjuk meg, ha a helyességét nem is lehet elismernünk. Ennek a résznek a kidolgozása már bizonyára a háború idejére esett, innen van a nagy érték-eltérés a könyv két fele között. A szoros témát azonban derekasan átkutatta.¹

ALSZEGHY ZSOLT.

A sárospataki kéziratol népmese-gyűjtemény. Írta Gulyás József. Sárospatak, a főiskola nyomdája, 1917. K. 8-r. 20 l. Ára 50 f.

Gulyás József e kis füzetben a sárospataki főiskola kéziratárának egy érdekes, eddig ismeretlen kéziratát ismerteti. Az egy kézzel, de különböző tintával írt, tehát több korból való füzet tizenhárom történetet foglal magában, közülük kettő befejezetlen. A sorban első nyolcz népmese, a népmesék szokott indítékából összeszöve, a többi öt regés történet, részben népmesei vonásokkal. Összeírójuk Gulyás valószínű föltevése szerint Szilcz István szabolcsi földbirtokos; a meséket 1789-ben írhatta le, nyilván gyermekeire való tekintettel, a négy utolsó történetet azonban csak 1800 után, mert ezek fordítások Gleich József Alajos ez évben megjelent regegyűjteményéből, *Sagen der ungarischen Vorzeit*. A mesék is kétségkívül fordítások németből; erre vallanak germanizmusaik és egyes német kifejezéseik.

A gyűjteménynek sem irodalmi, sem folklorisztikai értéke nincs, a benne foglalt elbeszélések nem egyebek, mint egy jóérzékű úri embernek a maga használatára készített fordításai, s az által, hogy a gyűjtemény nem jelent meg — összeírója nem is gondolt kiadására — műveltség-történeti jelentősége is csak annyiban van, hogy tanúságot tesz, milyen érdeklődéssel fordultak egyes műveltebb laikusok a népköltés termékei felé már a XVIII. század végén, mikor a népmesészerű elbeszélések hivatásos íróink legnagyobb részétől megvetve egészen a ponyvára szorultak. Gulyás egy lépéssel tovább megy, s az első nyolcz elbeszélésben keresi a legrégebb magyar népmeséket. Ez az állítás így könnyen félreérthető s némi igazításra szorul. Való, hogy a Szilcztől lejegyzett mesék régiebbek, mint az eddig ismert legrégebb magyar népmesék (a Virág Páltól 1797-ben lejegyzett s a Csokonai *Tempesőjében* foglalt czigánymese a vadászó királyfiról), de sem nem magyar mesék, sem nem a nép ajkáról lejegyzett mesék. Szabatosan meghatározva azt kell mondanunk, hogy ezek a legelső magyar nyelven írt népmesék. Így is van bizonyos érdekük s történeti jelentőségük, de a magyar népmese-kincset époly kevéssé gazdagítják, mint a hogyan nem szolgáltatók adalékokat a magyar népszellem ismeretéhez.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

¹ Felvinczy *Comico-tragoediáját* a 35. lapon helytelenül mondja töredékek (vö. Nemzeti kv. IX. 267. l.); Sztárai darabjának nem lehet az *egyellen* példánya Apponyi Sándor tulajdona, mert az Akadémia Ráth-könyvtára is őrzi (vö. uo. 472. l.).